"उद्देश्य के लिनु ? उडी छुनु चन्द्र एक !"
"मानिसको सेवा नै ईश्वरको सच्चा पूजा हो ।"
प्रश्न: यी महान् विचारहरू कसका हुन् ? आज हामी तिनै नेपाली साहित्यका महाकवि, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको प्रेरणादायी जीवन-यात्रा बुझ्नेछौं।
NotebookLM

जन्म: वि.सं. १९६६
लक्ष्मीपूजाको दिन
जन्मिएका (बुबा तिलमाधव,
आमा अमर राज्यलक्ष्मी) ।

अद्भुत स्मरणशक्ति:
शान्त र सुशील स्वभाव।
बुबाले पढेको सुनेरै
मन्त्र र श्लोक
एकैपटकमा कण्ठ
(मुखाग्र) गर्ने ।

‘कोपिला कवि’ (Budding Poet):
१० वर्षमै कविता लेख्न सुरु।
दरबार स्कुल पढ्दा साथीहरूको
अगाडि १५ मिनेटमै अङ्ग्रेजी कविता
लेखेर सबैलाई चकित पारेपछि
शिक्षकबाट पाएको उपाधि ।

पहिलो कविताको श्लोक:

“घनघोर दुःखसागर
संसार जान भाइ,
नगरे घमन्ड कहिले
मर्नू छ हामीलाई ।

NotebookLM

विज्ञानको बाटो (I.Sc.):
त्रिचन्द्र कलेजमा आई.एस.सी. भर्ना ।

रुचिको मोड:
फुर्सदमा अङ्ग्रेजी स्वच्छन्दतावादी कविहरू (वर्डस्वर्थ, शेली, बाइरन) का कविता पढेपछि साहित्यतर्फ गहिरो आकर्षण ।

साहित्यको बाटो (B.A.):
विज्ञान छाडेर अङ्ग्रेजी, अर्थशास्त्र र गणित विषय लिई मानविकीमा स्नातक (वि.सं. १९८७) उत्तीर्ण ।

प्रारम्भिक शिक्षा: १६ वर्षको उमेरमा म्याट्रिकुलेसन (वि.सं. १९८२) पास ।

NotebookLM

बायाँ (अँध्यारो पक्ष - पीडा र सङ्घर्ष)

- चरम गरिबी: परिवार पाल्न दैनिक १२ घण्टासम्म ट्युसन (अनुशिक्षण) पढाउनुपर्ने बाध्यता ।

- असह्य वियोग: २४/२५ वर्षको उमेरमा लगातार बुबा (वि.सं. १९९१), आमा (वि.सं. १९९२), र दुई महिने छोरीको मृत्यु ।

दायाँ (उज्यालो पक्ष - सिर्जना)

- यही असह्य वेदनाले उनको हृदय छियाछिया भयो, तर उनले हार मानेनन् ।

- आफन्त गुमाउँदाको पीडालाई उनले साहित्य सिर्जनाको शक्ति बनाए। पीडा जति गहिरो भयो, उनका कविता उति नै उत्कृष्ट बन्दै गए।

NotebookLM

छहरा जस्तो लेखन गति (The Speed of a Genius)

देवकोटाको कविता लेख्ने गति बिजुली जस्तै थियो। अरूका लागि असम्भव कुरा उनका लागि सामान्य थियो।

१ रात

‘कुञ्जिनी’
(खण्डकाव्य)

१० दिन
(६० घण्टा)

‘सुलोचना’
(महाकाव्य)

३ महिना

‘शाकुन्तल’
(महाकाव्य)

NotebookLM

देवकोटाको साहित्यिक भण्डार (४ दशक, दर्जनौं कृति, ७००+ कविता)

महाकाव्य (Epics)

शाकुन्तल, सुलोचना, महाराणा प्रताप, प्रमिथस आदि (आधा दर्जन)।

खण्डकाव्य (Short Epics)

मुनामदन (लोकभाकामा रचित, सबैभन्दा लोकप्रिय), कुञ्जिनी, लुनी।

अन्य सिर्जना

निबन्ध ('लक्ष्मी निबन्ध सङ्ग्रह', 'दाडिमको रूखनेर'), नाटक ('सावित्री सत्यवान्'), उपन्यास ('चम्पा'), र फुटकर कविता ('यात्री', 'पागल')।

NotebookLM

मानवतावाद
(Humanism)
‘भिखारी’ जस्ता कवितामा मानिसको सेवा नै ईश्वरको पूजा हो भन्ने कर्मवादको शङ्खनाद ।
विद्रोह र क्रान्ति
(Rebellion)
‘पागल’ जस्ता कवितामार्फत समाजका विकृति, अन्धविश्वास र निरङ्कुशतामाथि कडा प्रहार ।
स्वच्छन्दतावाद
(Romanticism)
‘शाकुन्तल’ र ‘मुनामदन’ मार्फत प्रकृति, प्रेम, र उदारताको भव्य र उदात्त वर्णन ।
NotebookLM

साहित्य बाहिरका महाकवि (Service to the Nation)

तास्केन्ट, रुस
(Tashkent)

प्रजातन्त्रका सेनानी:
वि.सं. २००४ को आन्दोलनमा संलग्न, बनारसबाट 'युगवाणी' पत्रिकाको सम्पादन ।

शिक्षामन्त्री:
डा. के.आई. सिंहको मन्त्रिमण्डलमा शिक्षामन्त्री भई नेपाली भाषालाई अनिवार्य गराउने ऐतिहासिक पहलकदमी ।

संस्थापक:
नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान र त्रिभुवन विश्वविद्यात्यको स्थापनामा मुख्य भूमिका ।

विश्वसामु नेपाल:
वि.सं. २०१५ मा तास्केन्ट (रुस) मा भएको 'अफ्रिकी एसियाली लेखक सम्मेलन'मा ओजस्वी अङ्ग्रेजी भाषणमार्फत विश्वलाई मन्त्रमुग्ध पारेका ।

अन्तिम अवस्था र मृत्यु

- आर्थिक अभाव र क्यान्सर रोगको सिकार । शान्तभवन र कलकत्तामा उपचार गर्दा पनि निको नभएको ।
- मृत्युशय्याबाट पनि सिर्जनाः वि.सं. २०१६ भदौमा अस्पतालमै ‘प्रलय वेदना’ र ‘सङ्कल्प हाम्रो फलोस्’ जस्ता कविता रचना ।
- आफ्नो जीवनको सबैभन्दा उत्कृष्ट रचना **‘मुनामदन’** लाई मानेका ।
- वि.सं. २०१६ साल भदौ २९ गते आर्यघाटमा निधन ।

NotebookLM

महाकवि देवकोटा: चार प्रमुख सत्य (The Mahakavi Devkota: Four Core Truths)

महाकवि देवकोटा

१. अद्वितीय प्रतिभा: सानैदेखि अद्भुत स्मरणशक्ति, र छहरा जस्तै कविता लेख्न सक्ने जन्मजात कवि ।

२. बहुआयामिक स्रष्टा: महाकाव्य, खण्डकाव्य, निबन्ध, र नाटक गरी सबै विधामा नेपाली साहित्यलाई समृद्ध बनाएका ।

३. सङ्घर्ष र वियोग: चरम गरिबी र परिवारका सदस्यको मृत्युको पीडालाई काव्यिक शक्तिमा बदलेका ।

४. राष्ट्रसेवक र युगपुरुष: शिक्षामन्त्री तथा प्रज्ञा प्रतिष्ठानका संस्थापक भई देशको शिक्षा र साहित्यको जग बसालेका ।

NotebookLM

विद्यार्थी क्रियाकलाप
(समूह कार्य / Group Work)

१. सिर्जनात्मक सोच: देवकोटाले जस्तै तिमीलाई पनि कुनै विषयमा (जस्तै: प्रकृति, आमा, वा देश) कविता लेख्न परे कुन विषय छान्छौ र किन ? ५ वाक्यमा भन ।

२. छलफल: देवकोटाको ‘मानिसको सेवा नै ईश्वरको सच्चा पूजा हो’ भन्ने भनाइलाई तिमी आफ्नो दैनिक जीवनमा कसरी लागू गर्न सक्छौ ? साथीहरूसँग कक्षामा छलफल गर ।

NotebookLM

शब्दभण्डार र अर्थ (Vocabulary)

शब्द	अर्थ
वरद	आशीर्वाद दिने, वरदाता
मुखाग्र	कण्ठ भएको
पावन	पवित्र पार्ने, शुद्ध गर्ने
समालोचक	साहित्यिक कृतिको वा अन्य रचनाको समीक्षा गर्ने व्यक्ति
अनुशिक्षण	अतिरिक्त अध्यापन (Tuition)
ओजस्वी	ओज भएको, प्रभावशाली

NotebookLM

पाठ्यपुस्तकको अभ्यास (छोटो उत्तर)

प्रश्न १: देवकोटालाई साथीहरूले किन 'कोपिला कवि' भनेका हुन् ?

उत्तर: देवकोटाले सानै उमेरमा साथीहरूका अगाडि १५ मिनेटमै कविता लेखेर सुनाएपछि उनको अद्भुत प्रतिभा देखेर अङ्ग्रेजीमा 'बडेन पोइट' अर्थात् 'कोपिला कवि' भनेका हुन्।

प्रश्न २: देवकोटाको जीवनमा आएका दुःखद घटना के-के हुन् ?

उत्तर: देवकोटा २४/२५ वर्षको हुँदा उनका बुबा (वि.सं. १९९१), आमा (वि.सं. १९९२) र दुई महिने छोरीको लगातार मृत्यु भयो, जसले उनको हृदय छियाछिया भयो।

NotebookLM

सधैं बाँचिरहने तारा (An Immortal Legacy)

- वि.सं. २०२३ मा मरणोपरान्त 'त्रिभुवन पुरस्कार' बाट सम्मानित ।
- काठमाण्डौंको मैतीदेवीस्थित उनको निवास हाल 'देवकोटा सङ्ग्रहालय' बनेको छ (वि.सं. २०७९ बाट) ।

निष्कर्ष: महान् कृतिहरूले मानिसलाई मृत्युपछि पनि जीवित राख्छन् । भौतिक शरीर नरहे पनि आफ्ना अमूल्य कृतिका कारण देवकोटा अनवरत बाँचेका छन् । उनी **नेपाली साहित्यका कहिल्यै नअस्ताउने सूर्य** हुन् ।

NotebookLM